

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

КАЗЬМІР Л.П.

Інститут регіональних досліджень НАН України

Обґрунтовано доцільність застосування інституціональних теорій для подальшого поглиблення теоретичних основ управління землекористуванням у нових економічних умовах. Виділено специфічні ознаки інституціоналізму, які, на думку автора, здатні відіграти вирішальну роль при модернізації системи управління землекористуванням на національному, регіональному, субрегіональному та локальному рівнях. Проаналізовано основні функції регіональних економічних інститутів у сфері управління землекористуванням.

Постановка проблеми. У ході земельної реформи в Україні відбуваються системні інституційні зміни, які цілком закономірно супроводжуються загостренням деяких соціально-економічних проблем. З теоретичного погляду це можна пояснити невідповідністю між новими ринковими нормами та консервативним (інерційним) за своєю сутністю інституціональним середовищем [15]. Тому подальший розвиток національної системи управління землекористуванням, на нашу думку, неможливий без створення принципово нового інституціонального каркаса не лише земельних відносин, але й суспільно-економічних відносин загалом, який би зміг забезпечити формування нового соціально-економічного та культурного середовища, необхідних і достатніх умов для збереження природного середовища й підвищення ефективності господарювання.

Проте попередній аналіз висвітлення інституціональної тематики у вітчизняній науковій і навчальній літературі засвідчив недостатність емпіричної бази інституційних досліджень, зокрема щодо системних описів складу та структури соціально-економічних інститутів, їхніх основних функцій в реальних управлінських системах, що потребує розробки відповідного методологічного й методичного забезпечення, а також організаційного впорядкування самого процесу наукових пошуків у цій сфері.

Слід також зазначити, що в цілому інституціоналізм у вітчизняній економічній літературі досі не знайшов достатнього відображення ні в плані вивчення й розвитку, ні критики [15].

Такий стан речей можна пояснити тим, що офіційна “радянська наука” тривалий час трактувала інституціоналізм як “вульгарну течію в американській політичній економії”, що підміняє аналіз об’єктивних законів капіталістичного способу виробництва описом взаємовідносин окремих інституцій [17]. Тому очищення вітчизняної економічної думки від застарілої соціалістичної догматики та наповнення її новим змістом, який би якнайповніше відповідав сучасним умовам і потребам розвитку українського суспільства, досі не втратили своєї актуальності.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Інституціональні засади соціально-економічного розвитку суспільства активно досліджували такі зарубіжні вчені, як Т.Веблен, Дж.Б'юкенен, О.Вільямсон, Г.Демсец, Я.Корнаї, Р.Коуз, К.Менар, В.Мітчел, Д.Норт, М.Олсон, Г.Таллок, Р.Фогель, Д.Ходжсон

та ін. Інституціональні зміни як важливий аспект сучасних соціально- економічних трансформацій вивчали В.Базилевич, Г.Ватаманок, В.Гесць, В.Голіков, АТриценко,

Б.Кваснкж, П.Клейнер, В.Лісовицький, І.Малий, Р.Нуреев, О.Олійник, В.Павлов, В.Полтерович, В.Радасв, В.Тамбовцев, В.Тарасевич, Л.Тимофєєв, О.Чаусовський, А.Чухно, А.Шастітко, М.Юдже- вич, А.Яковлев, О. Яременко та ін. Серед робіт вітчизняних науковців, у яких до аналізу економічних процесів залучаються інституціональні теорії, слід також виділити творчий доробок П.Беленького, В.Голяна, В.Заремби, М.Максимчука, О.Мороз, О.Прутської, Т.Осташко, М.Хвесика та ін.

Вагомий внесок у науково-методичне забезпечення розвитку системи управління землекористуванням в Україні зробили В.Горлачук, Д.Добряк, П.Казьмір, І.Михасюк, Л.Новаківський, А.Сохнич, М.Ступень, В.Трегобчук, А.Третяк, М.Федоров, З.Флекей, М.Хвесик, О.Шапоренко та інші вітчизняні вчені. В їхніх роботах неодноразово наголошувалося, що успішне розв'язання завдань системної трансформації земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель у нових економічних умовах неможливе без відповідного теоретичного забезпечення, яке не повинне обмежуватись аналізом та узагальненням досвіду ринкових перетворень в інших країнах, а потребує концентрації зусиль землевпорядної науки на адаптації досягнень інших наукових дисциплін і напрямів до розв'язання актуальних проблем модернізації системи управління землекористуванням. Залучення всієї різноманітності сучасного аналітичного інструментарію, здатного найадекватніше відобразити суть і природу трансформаційних процесів, а також створюваних на їхній основі інституційних змін лише сприятиме подальшому розвитку теоретичних основ управління землекористуванням.

У зазначеному контексті варто додати, що подальший розвиток теоретико-методологічних засад модернізації системи управління землекористуванням на всіх рівнях у загальному контексті вдосконалення методів управління просторовим розвитком територіальних суспільних систем та розробка конкретних рекомендацій щодо модернізації інструментарію державної просторової політики є одним із пріоритетних напрямів діяльності створеного в 2005 році відділу територіальних суспільних систем і просторового розвитку Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів).

Мета статті. У вітчизняній землевпорядній науці малодослідженими залишаються питання, що стосуються інституціональних змін земельно-устрою (землеустрою), практично не розкрито інституційні аспекти перспектив постреформених земельних відносин, відсутні системні дослідження можливостей застосування інституціональних теорій розв'язання актуальних проблем реформування системи управління землекористуванням. Тому метою цієї публікації є спроба систематизації та узагальнення ключових теоретико-методологічних положень інституціоналізму як досить представницького і розгалуженого наукового напрямку й виділення тих його ознак, які, на думку автора, спроможні відіграти детермінуючу роль у подальшому розвитку теорії управління землекористуванням.

Виклад основного матеріалу. Докорінні перетворення у системі земельних відносин, що відбуваються в Україні в умовах значної децентралізації управління територіальним розвитком і розширення повноважень органів місцевого самоврядування, а також зміна ціннісних орієнтирів в організації використання земельно-ресурсного потенціалу країни потребують не просто вдосконалення “дореформеної” системи управління землекористуванням, а її докорінної модернізації [8]. Головною метою модернізації системи управління землекористуванням можна вважати досягнення найефектив-

нішого (з погляду забезпечення потреб держави та суспільства) використання земельно-ресурсного потенціалу з урахуванням конкретних природних, економічних і соціальних умов відповідно до об'єктивно існуючих законів розвитку економічних систем та взаємодії природи й суспільства [10].

Цілком зрозуміло, що про ефективне функціонування системи управління землекористуванням можна говорити тільки за умови її відповідного забезпечення (табл. 1). Багатогранність проблем, безпосередньо пов'язаних з організацією управління землекористуванням, зумовлює необхідність проведення комплексних, міждисциплінарних за своїм змістом, досліджень, які б передували прийняттю відповідних управлінських і планово-проектних рішень. Тому в умовах становлення ринкової економіки в Україні формування чіткої системи теоретико-методичних основ управління землекористуванням слід трактувати як одне з пріоритетних завдань землевпорядної науки. Адже під поняттям “землевпорядна наука” традиційно прийнято розуміти систему наукових дисциплін та напрямів, що вивчають закономірності проявлення різних аспектів землевпорядкування (у широкому розумінні, тобто як суспільно-економічного явища) в їхньому взаємозв'язку і розвитку [6].

У сучасній вітчизняній землевпорядній літературі все ще існують не лише різні трактування основних завдань і механізмів організації раціонального використання та охорони земель, але й досі не уніфіковано змісту ключових понять і термінів теорії управління землекористуванням у нових соціально-економічних умовах. Нагадаємо, що в методичних рекомендаціях Європейської економічної комісії ООН [16] пропонується трактувати управління землекористуванням як процес, що дає змогу ефективно використовувати земельні ресурси та інформацію про них. Таке визначення дещо дисонує з визначеннями, які наводяться у найновіших вітчизняних навчальних

1. Основні види забезпечення системи управління землекористуванням

Види забезпечення	Головні завдання (зміст)
Науково-методичне	Розвиток теоретичних основ і методів управління землекористуванням. Розробка та експериментальна апробація відповідних методичних рекомендацій управлінським і проектним органам (організаціям)
Нормативно-правове	Формування правового поля земельної політики. Розробка та прийняття відповідних нормативно-правових актів
Організаційно-економічне	Економічна оцінка, реєстрація й облік земель. Прогнозування і планування використання та охорони земель; розробка відповідної землевпорядної документації. Вдосконалення організаційно-економічного механізму раціоналізації землекористування. Координація діяльності землевпорядних, містобудівних, агротехнічних, агроеліоративних та інших органів і служб на різних територіальних рівнях
Інформаційно-технічне	Проведення топографо-геодезичних, фунтових, геоботанічних та інших обстежень і розвідувань. Інвентаризація земель, оцінка їхньої якості. Паспортизація земельних ділянок. Картографування земельних ресурсів. Адаптація ІТ-інструментарію до потреб управління
Кадрове	Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації й атестація фахівців. Ліцензування землевпорядної діяльності

посібниках [18]. Крім того, в публікаціях представників різних наукових шкіл і землевпорядників-практиків нерідко трапляються суперечності й окремі дискусійні положення та висновки.

Наприклад, широку дискусію й неоднозначне тлумачення серед теоретиків і практиків землевпорядкування викликала думка члена-кореспондента РАН, ректора Державного університету із землевпорядкування (м. Москва), доктора економічних наук, професора С.М.Волкова (який нині є одним із найавторитетніших вчених-землевпорядників не тільки в Росії, але й на всьому “пострадянському просторі”) про те, що “система землевпорядкування у ході земельної реформи об’єктивно трансформується в систему управління земельними ресурсами держави і є основним засобом охорони земель та їхнього захисту від розбазарювання й нераціонального використання” [2].

Деякі фахівці почали трактувати наведену тезу С.М.Волкова як визнання суттєвого зменшення ролі землевпорядних заходів в умовах системних соціально-економічних перетворень і нагальної необхідності у зв’язку з цим активізації пошуків принципово нових управлінських механізмів у системі організації раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Хоча сучасна землевпорядна наука переконливо довела, що ніякі політичні й соціально-економічні заходи і суто технічні роботи не можуть підмінити землевпорядкування, в ході якого розв’язуються не лише політичні, правові, соціально-економічні, організаційно-територіальні, але й екологічні завдання. Тому ми глибоко переконані, що землевпорядкування і тепер слід трактувати як один із ключових елементів загальної системи управління землекористуванням [17], що не заперечує потребу подальшого розвитку теорії управління землекористуванням.

Як уже неодноразово наголошувалося, питання, безпосередньо пов’язані з екологізацією землекористування (а особливо — сільськогосподарського), дія України повинні стати пріоритетними. Адже доводиться з прикрістю констатувати, що за роки здійснення земельної реформи в нашій державі основні недоліки у системі використання та охорони земель не тільки не ліквідовано, а подекуди ці проблеми ще більше загострилися [14].

Існуючі в Україні нормативно-правові документи не забезпечують нині реальних стимулів дія організації екологобезпечного землекористування [5], тому чимало фахівців обґрунтовують потребу створення і пропонують принципову структуру системи організаційно-економічних механізмів, які б на стимулююче-компенсаційних та примусово-обмежувальних засадах заохочували або змушували землевласників і землекористувачів формувати й підтримувати природошадне використання земельних ресурсів [5].

Разом із тим М.А.Хвесик і В.А.Голян наголошують на тому, що домогтися екологобезпечного використання земельних ресурсів у сільському господарстві можна за умови не лише формування екологічно збалансованих агроландшафтів, але й проведення масштабних змін інституціонального середовища заради підвищення дієвості соціальних детермінант та економічних чинників. Ці зміни повинні стосуватися, передусім, питань взаємовідносин територіальних громад і безпосередніх землекористувачів щодо механізмів перерозподілу земельної ренти і відшкодування збитків, завданих природоресурсній базі аграрного землекористування [19, с. 60].

Через нерозв’язність низки ключових теоретико-методологічних проблем особливо актуальною тепер є концептуалізація нової системи управління землекористуванням на всіх рівнях [9]. Наше бачення характерних ознак концепції перспективної системи управління землекористуванням відображено у таблиці 2.

2. Детермінанти перспективної системи управління землекористуванням

Характерна ознака	Короткий зміст
Цілі управління	Цілі, орієнтовані на стратегічний розвиток територій
Головний орієнтир в управлінні	Максимальне задоволення потреб місцевого населення і забезпечення умов для збереження природного середовища
Способи досягнення цілей	Широке використання новітніх технологій менеджменту
Залежність від зовнішнього середовища	Необхідність постійної адаптації до змін
Організація планування	Стратегічне та індикативне планування; застосування методики інтегрального планування
Ставлення до інновацій	Впровадження інноваційних технологій (передусім у землевпорядне проектування)

Безперечно, модернізація системи управління землекористуванням повинна здійснюватися на якомога ширшій методологічній основі, з неодмінним урахуванням новітніх парадигмальних зрушень у сучасній науці (насамперед з урахуванням новітніх тенденцій розвитку економічного аналізу). В цьому контексті на особливу увагу заслуговує інституціоналізм як один із трьох провідних і найвпливовіших напрямів у сучасній світовій економічній думці (поряд з неокласицизмом та кейнсіанством) [22].

У центрі уваги інституціоналістів знаходяться не суто економічні питання (наприклад, аналіз цін, попиту чи пропозиції), а проблеми значно ширшого плану, які аналізуються в тісному взаємозв'язку з політичними, соціальними, етичними і правовими питаннями. При цьому дослідження інституціональних систем ґрунтується на розмежуванні понять “інститути” та “інституції” [3, 4, 12, 13, 15, 21, 23]. Однак експерти дуже часто звертають увагу на проявлення “теоретичної слабкості” інституціоналізму, відзначаючи певну його розпорошеність, тобто на одночасне існування різних течій (напрямів) і теорій, та відсутність загальної логічно виваженої методології (детальніше див. [4, 12, 22, 24, 25]). Цією ж обставиною можна пояснити й неоднозначне трактування основних категорій і понять, що й нині трапляється у публікаціях з інституціоналізму.

Найчастіше фахівці виділяють відмінності між традиційним (його ще називають старим, історичним, американським) і новим інституціоналізмом. Якщо традиційному інституціоналізму притаманний методологічний принцип холізму, який пояснює поведінку та інтереси індивідів через характеристику інститутів, що визначають їхню взаємодію, то представники неоінституціоналізму трактують інститути як результат свідомого вибору людей [13, 15, 25].

Однак критичний аналіз творчого доробку представників різних напрямів інституціоналізму дає підстави стверджувати, що методологічні засади цих напрямів, як правило, все-таки доповнюють одні одних (відводячи інститутам роль детермінант людської поведінки). Тому вважаємо цілком можливим і логічним у цій роботі надалі не виділяти окремі теорії інституціоналізму як представницького наукового напрямку, тобто не диференціювати його на окремі складові й використовувати поняття “інституціоналізм” (і похідні від нього) як узагальнюючий термін. Ось чому відзначення Нобелівськими преміями теоретичного внеску найвидатніших представників неоінституціоналізму — Дж.Б'юкенена (1986 р.), Р.Коуза (1991),

Д.Норта та Р.Фогеля (1993 р.) — можна розцінювати як красномовне свідчення зростання авторитету інституціоналізму в світовій економічній науці наприкінці ХХ століття [4].

Отже, у нашому розумінні інституціональний підхід до управління ґрунтується на використанні здобутків усіх теорій чи течій інституціоналізму, тому можна вважати, що його сутність полягає в тому, щоб не обмежуватися аналізом економічних явищ і процесів у чистому вигляді, а враховувати в дослідженнях і позаекономічні чинники (передусім відповідні інститути та інституції). Зазначимо, що у цій роботі під поняттям “інститут” ми розуміємо сукупність формальних і/або неформальних правил і норм, а також засобів, які забезпечують їх дотримання. А от під поняттям “інституції” будемо розуміти організації чи установи, на які покладено функції контролю за дотриманням норм та правил і забезпечення умов для їх виконання. Категорія “інституціональне середовище” розуміється нами як система інститутів а інституцій, що визначають характер суспільного життя, насамперед у його соціально-економічних проявах. Адже аналіз, як і все інше, що стосується інститутів, у цій роботі називатимемо “інституційним”, тоді як різні аспекти, які безпосередньо пов’язані з інституціями, називатимемо “інституціональними”.

Нагадаємо, що й теорія Д.Норта базується на трактуванні інститутів як сукупності офіційних і неофіційних норм, що обмежують варіанти раціонального вибору господарюючих суб’єктів. За Д.Нортом інститути — це “правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у визначене річище” [13, с. 11]. Вони структурують стимули в процесі людського обміну — політичного, соціального чи економічного.

У матеріалах популярної енциклопедії “Вікіпедія” [12] виділено основні відмінності інституціоналізму від інших економічних теорій і напрямів. На нашу думку, при використанні інституціонального підходу для розширення й поглиблення теоретико-методологічного забезпечення модернізації вітчизняної системи управління землекористуванням на національному, регіональному, субрегіональному та локальному рівнях слід, передусім, враховувати такі особливості інституціоналізму:

з погляду класичної політичної економії економіка розглядається як основа (“базис”) для науки, культури, політики, а інституціоналізм вважає ці поняття дуже тісно взаємозв’язаними, тому рівносильними;

на відміну від маржиналістів, які досліджують економіку “в чистому вигляді”, відкидаючи соціальну сторону, інституціоналісти досліджують її лише як частину соціальної системи;

звичні для неокласичної школи категорії (такі, як ціна, прибуток, попит) не ігноруються, а розглядаються з урахуванням повнішого спектра інтересів і соціально-економічних відносин;

господарюючі суб’єкти трактуються не як “оптимізатори” (“максимізатори” або “мінімізатори”) певної цільової функції, а як такі, що діють згідно із певними соціальними нормами, прийнятими правилами поведінки чи “звичками”;

інтереси суспільства первинні. Дії окремо взятих суб’єктів значною мірою зумовлюються ситуацією в економіці у цілому, а не навпаки. Зокрема, їхні цілі й переваги формуються суспільством. Нагадаємо, що у класичній політекономії та маржиналізмі вважається, що спочатку виникають інтереси окремого індивідуума, які й формують інтереси соціуму в цілому;

інституціоналізм ґрунтується на трактуванні економіки як еволюціонуючої системи, що детермінується процесами кумулятивного характеру.

Тобто заперечується підхід до розуміння економіки як механічно рівноважної системи; інституціоналісти декларують своє прихильне ставлення до втручання держави у ринкову економіку;

інституціоналісти вважають, що головне завдання економічної науки полягає не тільки в тому, щоб зрозуміти систему економічних взаємозв'язків чи скласти прогноз подальшого економічного розвитку, але й у тому, щоб дати конкретні рекомендації, обґрунтувати рецепти відповідних змін у політиці, суспільній свідомості, поведінці.

М.А.Хвесик, В.А.Голян і Ю.М.Хвесик виділяють такі стадії у процесі інституціональних перетворень [20]:

оцінку існуючого стану господарського комплексу; економічну діагностику, тобто характеристику можливостей і шляхів виходу із ситуації, яка склалася;

демонтаж віджилої системи та ліквідацію тих елементів, що не відповідають рівню і тенденціям суспільного розвитку;

формування нової конструкції системи та обґрунтування шляхів її втілення.

Важливо також додати, що в дослідженнях процесів ринкової трансформації земельних відносин основна увага не повинна зосереджуватися лише на питаннях реструктуризації інститутів власності, а повинна охоплювати всі складові інституціональної системи. Особливо це стосується інституту економічної влади і його впливу на процеси монополізації, "олігархізації", тінізації, домінування рентоорієнтованої поведінки [23, с. 239].

За таких обставин варто пам'ятати позицію відомого угорського економіста Я.Корнаї, який вважає, що в нинішніх умовах "держави й суспільні інститути мають бути вибудовані таким чином, щоб реалістично враховувати негативні сторони поведінки політиків-бюрократів" (11, с. 9). Адже ще засновник американського інституціоналізму Т.Веблен зазначав, що послаблення регуляторної ролі інституціонального середовища стосовно будь-якої частини суспільства, яка в свою чергу набуває тим самим свободи, призводить до формування інститутів, що гальмують соціально-економічний розвиток [1, с. 204—213].

Наслідок дисфункціональності утворених ринкових інститутів — зростаючий розмір тіньового ринку, нагромадження неплатежів із заробітної плати, безробіття, корупція, зменшення реальних доходів громадян, скорочення "середнього" класу на фоні зростаючої кількості населення, яке перебуває поза межею бідності, рейдерство, відкрите і приховане банкрутство та інші негативні процеси й явища.

Із позицій інституціоналізму уособленням найадекватнішої ринку суспільної організації є громадянське суспільство. У зв'язку з цим О.О.Прутська [15] дуже детально проаналізувала взаємозв'язок і взаємозумовленість процесів ринкової трансформації та розбудови громадянського суспільства і зробила висновок, що саме громадянське суспільство повинне стати тією силою, яка спроможна ефективно контролювати владні інституції й спонукати їх до прогресивних інституціональних змін, спрямованих на розбудову соціально орієнтованої ринкової економіки, вдосконалення формальних інститутів, забезпечення дієвості механізмів примусу та верховенства права.

З огляду на те, що громадянське суспільство як первинні цінності передбачає демократію, правову державу, розподіл влади і є неможливим без надійного захисту всіх форм власності, ефективної судової системи, повноцінного місцевого самоврядування й вільних засобів масової інформації,

процеси ринкової трансформації економіки та розбудови громадянського суспільства мають відбуватися паралельно. Не можна спочатку побудувати ринкову економіку, а потім зайнятися розбудовою громадянського суспільства. Слабкість або повна відсутність

останнього неминуче призводить до зловживань у різних сферах економічного і соціального життя, оскільки відсутність чи послаблення контролю й нагляду за виконанням чинного законодавства негайно використовують певні кола для того, щоб досягти власних вигод за рахунок інтересів інших.

Тому однією з найважливіших умов розв'язання зазначеної проблеми і в сфері організації використання та охорони земельних ресурсів є забезпечення територіальних утворень ефективними інструментами громадського контролю, здатними реально обмежувати опортуністичну поведінку владних інституцій і примушувати їх діяти виключно у рамках народного волевиявлення [3]. Важко не погодитися ще з однією тезою, обгрунтованою в роботі АД Ворошана [3], про те, що адаптивно-прагматична модель інституціоналізації, яка ґрунтується на широкому застосуванні в інституційному менеджменті генетико-еволюційної та перспективної методик, повинна стати базовою у сучасних трансформаційних процесах.

У зазначеному контексті дуже важливо, на наш погляд, підкреслити, що необхідна умова трансформації й забезпечення економічного зростання — переорганізація системи управління регіональним розвитком у напрямі розширення прав і самостійності регіонів щодо розв'язання багатьох економічних та соціальних питань. Регіональна ланка управління повинна забезпечувати, передусім, створення належних умов для проживання населення, ефективного використання ресурсного потенціалу, розвитку взаємовигідних економічних відносин.

Систематизація існуючих теоретико-аналітичних положень дає змогу виділити основні функції економічних інститутів у сфері управління землекористуванням на регіональному рівні (табл. 3).

Отже, теоретичне узагальнення поглядів інституціоналістів на закономірності економічного розвитку дає підстави стверджувати, що реформування земельних відносин, як і становлення та подальший розвиток ринкової

3. Основні функції регіональних економічних інститутів у сфері управління землекористуванням

Функції	Стислий опис
Відтворна	Формують соціально-економічні умови для раціонального використання земельного фонду регіону на всіх стадіях відтворного циклу; забезпечують необхідні умови для охорони та відтворення земельних ресурсів
Регульовальна	Регулюють процеси розподілу, обміну й господарського використання земельних ресурсів; безпосередньо впливають на управління регіональним інституційним розвитком
Стабілізуюча	Методами структурування земельних відносин зменшують невизначеність і ризики в землекористуванні; забезпечують узгодження економічних інтересів основних суб'єктів ринку
Інформаційна	Забезпечують об'єктивною інформацією про актуальний стан землі як специфічного економічного ресурсу та про обмеження у сфері землекористування
Координуюча	Формують механізм координації дій суб'єктів регіональної економіки; забезпечують мінімізацію трансакційних витрат

економіки загалом, передбачає не тільки кардинальні зміни економічної підсистеми

(вдосконалення методів управління, факторів виробництва, технологій, виробничих відносин), але й докорінну зміну широкого спектра неекономічних факторів — формальних і неформальних інститутів, системи цінностей, соціальних норм та правил.

З огляду на все вищесказане велику увагу при модернізації системи управління землекористуванням необхідно приділяти дослідженню соціальних норм і правил як базових регуляторів взаємодії людей, що приписують певний характер поведінки індивідів у тій чи іншій ситуації, виконання яких може бути добровільним — для норм, або повинне спиратися на санкції (соціальні, економічні, юридичні) — для правил.

На нашу думку, подальшій гармонізації інституціонального середовища в сфері землекористування на регіональному рівні сприятимуть удосконалення і зміцнення таких інститутів:

1) комплексного стратегічного планування як важливої складової управління землекористуванням, що дасть змогу посилити цільову орієнтацію всіх підсистем управління;

2) стратегічного моніторингу як інструмента аналізу ступеня реалізації стратегії й виявлення необхідності коригування стратегічних планів;

3) державного і громадського контролю як засобу перевірки й забезпечення відповідності управлінських рішень прийнятним стратегічним орієнтирам;

4) горизонтальної та вертикальної координації поточних управлінських рішень у землевпорядкуванні;

5) комунікації, що передбачає існування чітких правил формування і передачі інформації, а також налагодження й забезпечення ефективного функціонування каналів зв'язку між економічними суб'єктами;

6) узгодження інтересів ключових соціальних груп і намірів влади як передумови ефективного управління.

Висновки. Організація раціонального використання земельних ресурсів — це багатопланова міжгалузева проблема, успішне розв'язання якої потребує модернізації всієї системи управління землекористуванням та комплексного підходу до розв'язання давно назрілих правових, економічних, організаційних і екологічних питань.

Враховуючи зростання ролі й значення регіонального рівня управління у сучасній економіці та об'єктивну складність управлінських проблем на регіональному рівні, вважаємо, що питання формування сучасної концепції управління використанням земельних ресурсів саме на рівні окремих регіонів потребують особливої уваги. Зокрема, стратегічна мета модернізації системи управління землекористуванням в аграрній сфері на регіональному рівні полягає у тому, щоб на основі оптимального використання земельних, трудових та інших ресурсів регіону створити таку систему землекористування, яка б максимально сприяла забезпеченню матеріального добробуту населення регіону, не створюючи додаткових загроз його екологічній безпеці.

Проведені дослідження свідчать, що інституціоналізм є одним з найперспективніших напрямів для розкриття і пояснення особливостей економічної поведінки, а отже, здобутки інституціоналізму неодмінно повинні використовуватися при модернізації системи управління землекористуванням на всіх рівнях. Застосування інституціонального підходу дає змогу наблизити аналіз економічних процесів до реального життя, відмовившись від досить жорсткої аксіоматики неокласичної теорії (аксіом повної раціональності, абсолютної поінформованості, досконалої конкуренції, максимізації корисності тощо), і зосередити особливу увагу на проблемах мотивації людської поведінки, залучивши до економічного

аналізу соціокультурні, психологічні, історичні чинники, які до останнього часу переважно залишалися поза увагою економістів.

Запропонований інституціональними теоріями понятійний апарат (інститути, інституції, обмежена раціональність, рентоорієнтована поведінка, права власності та їхня специфікація, трансакції й трансакційні витрати, асиметричність інформації, неповні контракти тощо) дає можливість із нових позицій дати пояснення широкому спектру явищ суспільного та економічного життя, в тому числі особливостям регулювання земельних відносин у нових економічних умовах. Тому ці питання повинні стати предметом додаткових досліджень землевпорядної науки.

Список літератури

1. *Веблен Т.* Теория праздного класса / Т.Веблен ; пер. с англ., вступ, ст. С.Т.Сорокиной; общ. ред. В.В.Мотылева. — М. : Прогресс, 1984. — 368 с.
2. *Волков С.Н.* Современное землеустройство: состояние и перспективы развития / С.Н.Волков // Землеустроительная наука и образование XXI века : сб. науч. статей. — М. : Былина. 1999. — С. 53 — 66.
3. *Ворошан А.Д.* Адаптивно-прагматична парадигма інституційного середовища регіону / А.Д. Ворошан // Регіональна економіка. — 2009. — № 1. — С. 43—50.
4. *Гайдай Т.* Неоінституціоналізм та його аналітично-дослідницький потенціал / Т.Гайдай // Економіка України. — 2003. — № 9. — С. 60 — 65.
5. *Добряк Д. С.* Економічні механізми стимулювання екологічнобезпечного землекористування в ринкових умовах / Д.С.Добряк, О.П.Жук, В.М.Вітвіцька // Землеустрій і кадастр. — 2008. — № 2. — С. 3 — 9.
6. Землеустроительное проектирование и организация землеустроительных работ/ [Н.Н.Бурихин, Я.М.Цфасман, В.Г.Козлов и др.]. — 3-е изд. перераб. и доп. — М.: Агропромиздат, 1986. — 386 с.
7. *Казьмір Л.П.* Використання відтворювального підходу до аналізу сучасних проблем управління землекористуванням на регіональному рівні / Л.П.Казьмір // Екологічні, технологічні та соціально-економічні аспекти ефективного використання матеріально-технічної бази АПК : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму. — Львів : ЛНАУ. 2008. - С. 518-521.
8. *Казьмір Л.П.* Теоретико-методичні засади модернізації системи управління землекористуванням в Україні / Л.П.Казьмір // Стратегія забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — У 3 ч. — К. : РВПС України НАН України, 2008. - Ч. 1. - С. 229-233.
9. *Казьмір П.* Модернізація системи управління землекористуванням через призму основних завдань державної просторової політики / П. Казьмір, Л. Казьмір // Шляхи підвищення ефективності використання агроресурсного потенціалу : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму. — Львів : ЛНАУ. 2009. — Т. 1. — С. 206—210.
10. *Казьмір П.* Проект землевпорядкування сільськогосподарського підприємства як ключовий документ у системі управління землекористуванням / П.Казьмір, Л.Казьмір // Вісн. ЛДАУ : Землевпорядкування і земельний кадастр. — 2007. - № 10. - С. 66-72.
11. *Корнай Я.* Честность и доверие в переходной экономике / Я. Корнай // Вопр. экономики. — 2003. — № 9. — С. 4—17.
12. Матеріал из Википедии. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://m.wikipedia.org/wiki/Институционализм>.
13. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д.Норт; пер. з англ. І.Дзюб. — К. : Основи, 2000. — 198 с.
14. Організація сільськогосподарського використання земель на ландшафтно- екологічній основі: монографія / [П.Г.Казьмір, Н.С.Стойко, М.В.Дроздяк та ін.] ; за заг. ред. проф. П.Г.Казьміра. — Львів : Сполом, 2009. — 254 с.

15. *Прутська О.О.* Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О.О. Прутська. — К. : Логос, 2003. — 256 с.
16. Руководящие принципы управления земельными ресурсами. С уделением особого внимания странам с переходной экономикой. — Нью-Йорк, Женева. — 1996. - 150 с.
17. Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука. — К. : Голов, ред. УРЕ АН УРСР, 1975. - 776 с.
18. *Третьяк А.М.* Управління земельними ресурсами : навчальний посібник / М.Третьяк, О.С.Дорош ; за ред. А.М. Третьяка. — Вінниця : Нова книга. 2006. — 360 с.
19. *Хвесик М.А.* Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : монографія / М.А.Хвесик, В.А.Голян. — К. : НАУ, 2006. — 260 с.
20. *Хвесик М.А.* Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри : монографія / М.А.Хвесик, А.Голян, Ю.М.Хвесик. - К. : НАУ, 2005. - 180 с.
21. *Хвесик М.А.* Інституціональний механізм міського землекористування: сучасний стан та перспективи удосконалення / М.А.Хвесик, В.А.Голян, Ю.А.Мо- сійчук. - К. : НАУ, 2005. - 208 с.
22. *Ховард К.* Экономическая теория : учеб. для вузов / К.Ховард, НД.Эриасвили, А.М.Никитин. — М. : Юнити — Дана, 2000. — 398 с.
23. *Якубенко В.Д.* Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія / В.Д.Якубенко. - К. : КНЕУ, 2004. - 252 с.
24. *Campbell J.L.* Institutional change and globalization / J.L. Campbell. — Princeton: Princeton Univ. Press. 2004. — 248 p.
25. *Williamson O.E.* Reflection on the new institutional economics / O.E.Williamson // Journal of theoretical and institutional economics. — 1985. — Vol. 141. — No 1. — P. 187—195.
- Обоснована целесообразность применения институциональных теорий для дальнейшего углубления теоретических основ управления землепользованием в новых экономических условиях. Выделены специфические признаки институционализма, которые, по мнению автора, способны сыграть решающую роль при модернизации системы управления землепользованием на национальном, региональном, субрегиональном и локальном уровнях. Проанализированы основные функции региональных экономических институтов в сфере управления землепользованием.*
- Expedience of application of institutional theories for the subsequent deepening of land-use management theoretical bases in new economic terms is grounded. The specific signs of institutionalism, which, in author opinion, are able to play a deciding role in modernization of the land-use management system on national, regional, subregional and local levels, are selected. The basic functions of regional economic institutes in the field of land-use management are analyzed.*

УДК 631.62:626

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

*ТИШЕНКО О.І., кандидат технічних наук, доцент, академік Інженерної
академії України Інститут гідротехніки і меліорації ПЛАН України*

*Висвітлено сучасний стан і проблеми розвитку водогосподарського комплексу
Західного регіону України. Розглянуто питання захисту територій та населених
пунктів від руйнівної дії наводкових і повеневих вод.*

© Тищенко О.І., 2010.